

Okul Dışı Tarih Öğretiminde Alternatif Bir Mekân Olarak Arşivler

Archives as an Alternative Place for Out-of-School History Teaching

MUHAMMET AHMET TOKDEMİR**

öz

Günümüzde tarih öğretimini sadece okullarda verilen dersler olarak düşünmek eksik kalmaktadır. Zira, günümüz şartları ve eğitim politikaları, örgün eğitimi destekleyici okul dışı etkinlikleri âdeta zorunluluk olarak karşımıza çıkarmaktadır. En basit hâli ile sınıf dışı mekânların eğitim öğretim ortamı olarak kullanılması şeklinde tanımlayabileceğimiz okul dışı öğrenme, tarih öğretiminde de mümkündür. Okul dışı tarih öğretimi kavramı bağlamında ele alınabilecek bir ortam da arşivlerdir. Devletlerin vazgeçilmez kurumlarından biri olan arşivler, hukuki ve kültürel işlevleri ile var olagelmışlerdir. XX. yüzyılda nesillerin yetiştirilmesinde tarih öğretimini destekleyici çalışmaların arşivlerde de yapılmaya başladığı görülmektedir. İngiltere ve ABD'nin başını çektiği bu çalışmalar zamanla yaygınlaşmış ve arşivlerin tarih öğretimini destekleyici çalışmaları giderek artmıştır. Ülkemizde de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bu anlamda çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmada arşivlerin okul dışı tarih öğretimi bakımından nasıl imkânlar sunabileceği ve arşiv ziyaretlerinde tarih öğretimini destekleyici ne tür etkinlikler yapılabileceği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, okul dışı öğretim, tarih öğretimi.

ABSTRACT

Today, it is inadequate to think of history teaching only as lessons given in schools. Indeed, today's conditions and educational policies make out-of-school activities that support formal education a necessity. In its simplest form, out-of-school learning, which we can define as the use of out-of-class spaces as an educational environment, is also possible in history teaching. An environment that can be considered in the context of out-of-school history teaching is archives. As one of the indispensable institutions of states, archives have always existed with

* Makale geliş tarihi: 14 Eylül 2024, kabul tarihi: 22 Ekim 2024, araştırma makalesi.

** Doç. Dr., Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara/Türkiye, m.ahmettokdemir@gmail.com, ORCID

their legal and cultural functions. In the XX century, it is observed that studies supporting history teaching in the upbringing of generations started to be carried out in archives. These studies, led by the UK and the USA, have become widespread over time and the studies of archives supporting history teaching have gradually increased. In our country, the Directorate of State Archives carries out various studies in this regard. In this study, it will be discussed how archives can offer opportunities in terms of out-of-school history teaching and what kind of activities can be done to support history teaching during archive visits.

Keywords: Archive, out-of-school teaching, teaching history.

Giriş

KÜLTÜREL mirasın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen arşivler milletlerin kültürel kimliklerini tanımlamaları ve ispat etmeleri açısından vazgeçilmez kurumlardan biri olarak görülürler.¹ Türkçe güncel sözlükte “belgelik”² olarak tarif edilen arşiv, yeniden kullanım değerine sahip klasik ve elektronik belgelerin korunarak hizmete sunulduğu bilgi merkezi olarak tanımlanmaktadır. Bir çeşit bilgi merkezi olarak kabul edilen arşivlerin hukuki, kültürel ve eğitsel işlevleri bulunmaktadır.³

Arşiv tarihini yazılı kayıtların muhafazasına kadar götürmek mümkündür. Dinî, hukuki, mali, diplomatik ve bürokratik konularda birikim ve geriye dönüp bakma ihtiyacı kayıtların muhafazasını gerektirmiş ve böylece ilkel arşivler ortaya çıkmıştır. Yönetmelik birimlerin gelişmesine paralel olarak kayıt tutma ve muhafaza geleneği gelişmiş böylece kayıtların muhafaza edilmesi için özel mekânlar ve muhafaza edilen kayıtlara ilişkin özel görevler ve görevliler ortaya çıkmıştır.⁴ Devlet bürokrasisinin gelişimi ve etki alanının genişlemesi muhafaza edilen kayıtları artırmış, arşivlerin malzeme açısından gelişmesi bu süreç boyunca devam etmiştir. Hâl böyle olunca siyasi, ekonomik ve bürokratik olarak kurumsallaşmış ve zamanının önemli gücü hâline gelmiş olan Roma, Venedik, Osmanlı, Avusturya-Macaristan gibi devletler malzeme (kayıtlar/arşiv belgeleri) açısından zengin arşivlere sahip olmuşlardır.

Arşivlerin müesses gelişimi ile ilgili esas gelişme XIX. yüzyılda olmuştur. Fransız İhtilali (1789) sonrasında milletlerin kendini tanımlama sürecinde geçmiş önem kazanmış, bu durum hem tarih bilimini hem de arşivlerin kurumsallaşmasını olumlu şekilde etkilemiştir. Arşivlerin kamuoyuna açıldığı bu dönemde belgelerin muhafazası ve arşivcilik hizmetlerinin genişlemesi ile hem personel

¹ İsmet Binark, “Turkish Archival Studies”, *Türk Kütüphaneciliği*, 9/ 3, 1995, s. 258.

² www.sozluk.com.tr /arşiv [Erişim tarihi: 10.07.2024].

³ Fatih Rukancı, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar, *Arşiv ve Arşivcilik Kuram, Strateji ve Uygulamalar*, (İstanbul; Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 2.

⁴ Arşivlerin tarihsel gelişimi için bk: Uğur Ünal, *Arşivciliğimizin Yüzyılı 1846-1945*, (Ankara: TTK, 2023). s. 1-25; Oliver Wendell Holmes, “History and Theory of Archival Practice”, *University Archives* (Papers presented at an institute conducted by the University of Illinois Graduate School of Library Science, November 1-4, 1964, 11th ser.), s. 1-21.

bakımından hem de mekânsal açıdan arşivlerin değişim yaşadığı, bu değişimin zamanla metodolojiye yansımalarıyla arşivlerin yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak kıta Avrupası'ndaki ülkelerde başlayan arşivlerin kurumsallaşma süreci II. Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında ABD öncülüğünde devam etmiştir.⁵ Yaşanan bu değişimlerle arşivin idari-hukuki işlevlerinin yanına kültürel fonksiyonları da eklenmiştir. Bir sonraki aşamada ise arşivler, başta yükseköğretimde olmak üzere tarih öğretimini destekleyici faaliyetleriyle eğitimde önemli bir misyon ve işleve sahip olmuşlardır.

Arşivlerin eğitim işlevlerinin başında öğretmen ve öğrencilere birinci el kaynaklar sunması gelmektedir. Bunun yanı sıra üretilecek eğitim içerikleri, arşiv belgesi temelli yardımcı materyaller, arşivlerde oluşturulan müze veya sergi alanı gibi mekânların yanı sıra öğrenci ya da öğretmenlere yönelik atölye çalışmaları modern arşivciliğin temel çalışma alanlarına girmiştir.⁶ XX. yüzyılla birlikte arşivin eğitsel işlevleri dijital dönüşüm sürecinde artmış ve bahsedilen bu eğitsel işlevlerin web ortamına taşınması ile arşivci- eğitimci etkileşimi olumlu yönde gelişmiştir. Bu gelişmeler, bir taraftan öğrencilerin tarihçi becerilerini kazanmasına yardımcı olurken diğer taraftan da arşivlerin hizmet ve etki alanını genişletmektedir.⁷

Belgelerin Tarihsel ve Eğitsel Önemi

Farklı dillerde kabul görüp kullanılan arşiv kelimesi taşıdığı mana itibariyle hem arşivle ilgili faaliyetlerin yürütüldüğü mekânı hem de arşiv mekânında bulunan kayıtları ifade edebilmektedir.⁸ Diğer taraftan arşiv malzemesi için, belge (record) kavramı da yaygın olarak kullanılmaktadır. Buradaki arşiv malzemesi ya da arşiv belgesinden kasıt bir şahıs, kurum ya da kuruluş tarafından üretilen gelecekte kültürel, idari ve hukuki nedenlerden dolayı kullanılabilir her türden kaydedilmiş bilgi olup⁹ ilgili yönetmelikte “geleceğe intikal etmesi gereken bir bilgiyi içeren yazılmış, çizilmiş, resmedilmiş, görüntülü, sesli veya elektronik ortamda üretilmiş belge” olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Bu çalışmada, yönetmelikte geçen şekli ile arşiv malzemesinin tamamını kapsayıcı olarak arşiv belgesi ifadesi kullanılacaktır.

Arşiv belgelerinin değerlendirilme süreci bütüncül bir arşivsel işlem olup belgelerin durumunun güncel, idari, yasal ve mali kullanımına, delil niteliğine veya bilgi değerine, düzen ve formuna, diğer belgelerle ilintisine bakılarak yapılır. Arşivcilik açısından belgelerin birincil (hukuki ve idari) ve ikincil (araştırma) değerinin yanı sıra sanatsal, entelektüel ve kültürel değeri de bulunmaktadır.¹¹ Arşiv belge-

⁵ Ünal, *Arşivciliğimizin Yüzyılı 1846-1945*, s. 7.

⁶ Muhammet Ahmet Tokdemir ve Alim Baki Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 19.

⁷ İshak Keskin, *Arşivlerin Eğitim ve Kültür Hizmetleri*, (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014), s. 23-24.

⁸ Holmes, “History and Theory of Archival Practice”, s. 1-21.

⁹ Rukancı, Anameriç ve Başar, *Arşiv ve Arşivcilik Kuram, Strateji ve Uygulamalar*, s. 3.

¹⁰ *Resmî Gazete*, “Arşivlerden Yararlanma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, Sayı 31616, 2 Ekim 2021.

¹¹ Fatih Rukancı, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar, *Bellek Yönetimi Arşivsel Dönüşüm ve Paradigma*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2023), s. 67-77.

lerinin önemi ve değeri göz önüne alındığında, bilgi belge yönetimi bakımından arşivsel değer, tarih yöntem bilim ve eğitim bilim bakımından ise birinci el kaynak ya da ana kaynak kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektifle arşiv belgeleri için üç yönlü değerden bahsetmek mümkündür. Bunlar; arşivsel değer, tarihsel değer ve eğitsel değer olarak sıralanabilir.

Arşivsel Değer: Arşiv uzmanı tarafından değerlendirildikten sonra arşiv belgesinin/materyalinin süreli veya süresiz korunması hakkında verilen karar ya da arşiv belgesinin/materyalinin devam eden faydası olarak tanımlanmaktadır.¹² Arşivsel değer kavramı, belgenin niteliği ve etki alanına göre birçok bileşenden oluşan ve aslında belgelerin varlık nedeni ve gelecek nesillere aktarılma gerekliliğinin karşılığı olan; belgenin hukuki, idari ve entelektüel kullanımı ile ilişkili olarak arşivciler tarafından tanımlanan karmaşık bir kavramdır.¹³ Bunun yanı sıra Amerikan Arşivciler Derneği arşivsel değeri; içerdikleri yönetsel, hukuksal, mali yada tarihsel bilgilerden dolayı belgelerin sürekli korunmasını gerekçelendiren, süregelen yararlılık ve önem olarak açıklamaktadır.¹⁴ Bu tanımlardan hareketle, belgelerin arşivsel değeri, alanında tecrübe ve birikime sahip olan arşivciler tarafından belirlenir ve belgelerin ne sürede arşivde kalacağına ilişkin temel bilgiyi verir.

Tarihsel Değer: Belgelerin tarih araştırmalarına kaynaklık etme, kanıt olarak kullanılabilme değeri anlamına gelir. Arşivciler açısından belgenin tarihsel değeri ile tarihçiler açısından belgenin tarihi değeri farklılaşabilir. Zira arşivciler için tarihsel değer belgenin arşiv değerinin bir parçası iken tarihçiler açısından, yürütülen bilimsel çalışmaya/araştırmaya sağladığı katkı ile ilişkilidir. Arşiv belgeleri, geçmişini günümüze taşıyan, milletin hafızasının önemli bir parçasıdır. Bu da arşiv belgelerinin tarihin inşası, kültürün devamı ve kimlik oluşumunda önemli bir yere sahip olmalarını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla arşiv belgelerinin tarihsel değeri, kültürel, sanatsal vb. değerlerle iç içe geçmiş durumda olup arşivsel değerine de etki etmektedir.

Tarih; geçmişin, kaynakların verdiği bilgiler çerçevesinde, yeniden oluşturulmasıdır. Geçmiş kendi gözlemlerimiz ve deneyimlerimiz üzerinden yeniden kurgulamamız mümkün olmayacağından tarih yazımında kaynak kullanımı zorunludur.¹⁵ Arşiv belgelerinin tarihsel değeri, tarih yazımında kaynak olarak kullanılabilmeleri ile direkt ilişkili olduğundan tarihin kaynaklarına ve belgelerin bu kaynaklar içindeki yerine kısaca değinmek gerekmektedir.

Togan, tarihin kaynaklarını rivayetler, yazılanlar ve maziden kalan kalıntılar olarak sınıflamıştır.¹⁶ Kütükoğlu ise kaynakları: sözlü kaynaklar; yazılı, çizili, sesli ve görüntülü kaynaklar; müzelik malzeme olarak üçe ayırmaktadır.¹⁷ Kütükoğlu'na

¹² Fatih Rukancı, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar, *Arşiv Terimleri*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yay., 2023), s. 21

¹³ Rukancı, Anameriç ve Başar, *Arşiv ve Arşivcilik Kuram, Strateji ve Uygulamalar*, s. 3-4.

¹⁴ <https://dictionary.archivists.org/entry/archivalvalue.html>, [Erişim tarihi: 16.07.2024]

¹⁵ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, 4. Basım, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1985), s. 36.

¹⁶ Togan, *Tarihte Usûl*, s. 36.

¹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 2. Basım (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1991), s. 18-28.

göre yazılı, çizili sesli ve görüntülü kaynaklar da kendi içinde arşiv ve kütüphane malzemesi olarak ikiye ayrılır. Günümüzde ise arşiv malzemesi yazılı, çizili, basılı, görsel, işitsel, hareketli, hareketsiz, ikonografik, kartografik, sayısal, optik ve efermera materyaller olarak sınıflandırılır.¹⁸

Tarih yöntem biliminde arşiv belgeleri tarihin kaynakları içinde birinci el ve yazılı kaynaklar içinde ele alınır¹⁹ ve çalışma konusu ve tarihçinin eğilimlerine göre değişmekle beraber tarih yazımında en sık başvurulan kaynaklar arasında yer alır. Stradling bu hususu “*Bütün tarih çalışmalarının can damarını belgeler ve diğer yazılı kaynaklar oluşturur.*” ifadesi ile özetlemektedir.²⁰ Arşivlerin kamuya açılması ile tarihçiler arşivleri çok yoğun olarak kullanmış, tarihin bir disiplin bilim oluşu ile arşivlerin gelişimi birbirini beslemiştir. Tarihsel bilginin kanıtlanabilmesi anlamında belgelerin ve diğer kanıtların referans verilerek kullanılmasının tarih disiplinin bilim olarak kabulünde önemli bir etken olması da arşiv belgelerinin tarihsel değeri anlamında kaydedilmesi gereken hususlardan biridir.

Eğitsel Değer: Arşiv belgelerinin tarih eğitiminde öğretimsel bir materyal olma potansiyeli ya da tarih öğretimini destekleyici etkinliklerin bir bileşeni olma durumu olarak tanımlanabilir. Arşiv belgelerinin eğitsel değeri belgenin içeriğinden çok tarih öğretiminin arşiv belgesini öğretimsel amaçlar doğrultusunda kullanmasına bağlıdır. Tarih öğretiminde arşiv belgeleri bilgi aktarımının yanı sıra öğrencilerin tarihçi becerilerini kazanmaları için kullanılır. Belgelerin sorgulanması (iç-dış tenkit) süreci ile mevcut bilgilerin pekiştirilmesinin yanı sıra yeni bilgilerin yapılandırılması da mümkün olur.²¹

Tarih eğitimi bağlamında arşiv belgelerinin tarih öğretimini destekleyecek şekilde kullanılması eğitim bilim açısından bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Zira tarihsel düşünme becerileri ya da metodolojik beceriler olarak adlandırılan becerilerin öğrencilere kazandırılması için öğrencileri birinci el kaynaklarla buluşturmak, bu kaynaklar üzerinde öğrencilerin çalışma yapmasını sağlamak gerekir.²²

Bu eğilimin tarih öğretim programına yansdığı ve “*Alana özgü yeterlik ve beceriler*” başlığı altında ele alındığı görülmektedir.²³ Benzer şekilde *Öğretmenlik Mesleği*

18 İshak Keskin, “Yapılandırmacı Öğretim Bakımından Arşiv Kaynaklarının Önemi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 2013, s. 1-29

19 Konu için bk.: Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, s. 18-28; Togan, *Tarihte Usûl*, s. 36-37.

20 Robert Stradling, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, çev: Ayfer Ünal, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 210.

21 Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 37.

22 Konu için bk. Ken Osborne, “Archives in the Classroom”, *Archivaria*, No 23 (kış 1986-87), s. 16-40; Keith C. Barton, “Primary Sources in History: Breaking Through the Myths”, *Phi Delta Kappan*, C. 86, No 10. Haziran 2005, s. 745-753.; John Fines, “Evidence the Basis of the Discipline?”, *Teaching History* (ed: Hillary Bourdillon.), Routledge, London, 1994 s. 122-126; Frederic D. Drake, ve L. R. Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, (New Jersey: Parson Education 2005); Hasan Işık, “Tarih Öğretiminde Doküman Kullanımının Öğrencilerin Başarılarına Etkisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 16, No 2, 2008, s. 389-402; Yasin Doğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.

23 MEB, *Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı*, 2023, s. 11-15.

Genel Yeterlikleri ile Özel Alan Yeterlikleri'nde de tarih öğretiminde birinci el kaynakların kullanılması yönünde yeterlilik göstergeleri bulunmaktadır.²⁴

Okul Dışı Tarih Öğretiminde Arşivler

Verimli bir öğrenme- öğretme için sınıf ve okul dışında yapılan etkinlikler olarak tanımlanan okul dışı öğretim²⁵ öğrencilerin bilgi ve becerisini artırma, çeşitli değerleri fark ederek kişisel gelişimlerine katkıda bulunma amacıyla okul dışı mekânlarda yapılan faaliyetler olarak da tanımlanabilir. Okul dışı öğrenme bir amaç olmaktan ziyade öğrenmeyi destekleyici güçlü bir araç olarak görülmelidir. Öğrenenin direkt gözlemlenmesi ve deneyimlenmesi yani etkin olması okul dışı öğrenmeyi etkili ve anlamlı kılmaktadır. İyi organize edilmiş bir okul dışı öğrenme etkinliği, ya örgün eğitimi destekleyerek okulda öğrenilenleri pekiştirecek ya da ilgi ve merak uyandırarak güçlü bir öğrenme motivasyonu oluşturacaktır. Okul dışı öğretim, öğretim programında yer alan kazanımlar doğrultusunda yapılmalı, planlı- programlı öğrenme yaşantıları içermeli, bireysel deneyimlere dayanmalı ve okul dışı öğretim sürecinde öğretmen- öğrenci ilişkisi hiyerarşik olmamalıdır.²⁶

Okul dışı öğretim teori ve pratik, okul ve toplum ile öğrenci ve geleceği arasında bağ kurmaya yardımcı olur ve farklı disiplinlerin öğretiminde başarıyı arttırarak öğrencilerin kişisel ve sosyal becerilerine katkı sağlar. İyi planlandığında okul dışı öğretimin öğrenciye sağlayacağı katkılardan bazıları şunlardır:

- Akademik başarıyı arttırır,
- Üst düzey öğrenmeye kapı aralar,
- Öğrencilerin becerilerini ve özgüvenlerini geliştirir,
- Öğrenmeyi daha eğlenceli hâle getirir,
- Aktif vatandaşlığa katkı sağlar,
- Yaratıcılığı besler,
- Oyun yoluyla informal öğrenmeye katkı sağlar,
- Katılımı arttırarak davranış bozukluklarını azaltır,
- Motivasyonu, katılımı ve ilhamı arttırır,
- Belirsizliklerle başa çıkma becerilerini geliştirir.²⁷

Okul dışı öğretim, tarih öğretimi bağlamında da öğrenmeyi pekiştiren, yeni öğrenmelere kapı aralayan, öğrencilerin kendi çevrelerinin tarihi başta olmak

²⁴ MEB, *Tarih Öğretmenliği Özel Alan Yeterlilikleri*, (2011) http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13160709_TARYH.pdf; MEB Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri (2017)., http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YE_TERLYKLERI.pdf

²⁵ Sıdıka Fulya Türkmən, *Tarih Öğretmenlerinin Okul Dışı Tarih Öğretimi Algıları ve Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019, s. 1

²⁶ Ahmet Şimşek ve Selahattin Kaymakçı, "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminin Amacı ve Kapsamı", s. 1-13, *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ed. A. Şimşek ve S. Kaymakçı, (Ankara: Pegem Akademi yay., 2015), s. 3.

²⁷ Department for Education and skills (DfES), *Learning Outside the Classroom Manifesto*. DfES Publications, Nottingham, UK. 2006, s.6 <https://oeapng.info/downloads/download-info/2-2a-lotc-manifesto-publication>.

üzere tarihin farklı alanlarında bilgi edinebilecekleri fırsatlar sunar. Deneyimleyerek, gözlemleyerek öğrenmek öğrenciler için daha keyifli tarih öğrenim sürecini oluşturacaktır. Okul dışı tarih öğretimi etkinlikleri ile tarih öğretimini ezbercilikten uzaklaştırarak somutlaştırmak, öğrencilerde eleştirel bakış açısı kazandırmak mümkün olacaktır.²⁸ Bunlara ek olarak öğrencilerin farklı duyularını işe koşma fırsatı sunması okul dışı tarih öğretimi öğrenen merkezli bir yaklaşım olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Okul dışı tarih öğretimi birincil kaynaklar eşliğinde öğrenmeyi sağlayarak, öğrencilerin kavram bilgilerini geliştirir. Tarihin kaynaklarını incelemek ve bu kaynaklar üzerinde çalışmak öğrencilerin tarihsel düşünme, tarihsel çevreyi gözlemleme ve tarihsel empati kurma becerilerini geliştireceği gibi tarihi mirasa sahip çıkarak değerler alanını besleme fırsatlarını da barındırır.²⁹ Tarih Öğretim Programında tarih öğretiminde birinci el kaynakların kullanılmasına ilişkin ifadeler yer verilmiş, özellikle tarihsel düşünme becerilerinin öğrencilere kazandırılması açısından kanıt kullanımı gibi hususlar ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra tarihi mekân ve müze ziyaretlerinin yapılmasına vurgu yapılarak okul dışı tarih öğretimi teşvik edilmiştir.³⁰

2000'li yıllar sonrasında yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda yenilenen öğretim programları ile okul dışı öğretim teşvik edilmiş, Millî Eğitim Bakanlığınca *Okul Dışı Öğrenme Ortamları Kılavuzu* hazırlanmıştır. Kılavuzda ortaöğretime yönelik belirlenen okul dışı öğrenme ortamları şu şekilde listelenmiştir:

- a) Devlet kurumlarına ait tüm müzeler ile tescilli özel müzeler,
- b) Kamu kurumlarına ait bilim ve sanat merkezleri,
- c) Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenmiş tarihi ve kültürel alanlar,
- ç) Kamu kurumlarına ait kütüphaneler ile edebiyat müze kütüphaneleri,
- d) Doğal sit alanları ve ören yerleri,
- e) Teknoparklar,
- f) Ziyarete açık endüstriyel kuruluşlar,
- g) Üniversiteler,
- ğ) Millî, tematik park ve bahçeler.³¹

Bahsi geçen kılavuz ve kılavuz doğrultusunda il millî eğitim müdürlüklerince hazırlanan dokümanlarda yer verilmese de okul dışı tarih öğretiminde

²⁸ Türkmen, *Tarih Öğretmenlerinin Okul Dışı Tarih Öğretimi Algıları ve Görüşleri*, s. 2.

²⁹ Türkmen, *Tarih Öğretmenlerinin Okul Dışı Tarih Öğretimi Algıları ve Görüşleri*, s. 18.

³⁰ MEB, *Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11.sınıflar) Öğretim Programı*, 2023.

³¹ MEB, *Okul Dışı Öğrenme Ortamları Kılavuzu*, Ankara, 2019. s. 4. Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan *Okul Dışı Öğrenme Ortamları Kılavuzu*'nda ve bu kılavuza bağlı olarak Ankara ve İstanbul illerinde oluşturulan komisyonlarca hazırlanan *Okul Dışı Öğrenme Ortamlarını Tanıtıcı Dokümanlarda Devlet Arşivleri Başkanlığına yer verilmemiştir*. Kılavuzu hazırlayan komisyon içerisinde tarih öğretmenleri olmasına rağmen tanıtılan kurumlar arasında Devlet Arşivleri Başkanlığının olmaması tarih ve sosyal bilgiler öğretimi açısından izah edilemez bir durumdur. Örnek dokümanlar için bk. https://istanbul.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_10/28115737_Lise-DDO-22.10.19.pdf; https://ankara.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/09093434_Okul_dYYY_Lise.pdf;

değerlendirilebilecek en önemli ortamlardan biri arşivlerdir. Arşivler, kültürel, entelektüel ve tarihi içerikleri ile öğretmen ve öğrencilere materyal sağlayacak imkânlara sahip olduğundan okul dışı öğretim etkinlikleri kapsamında buralara yapılacak ziyaretlerle öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimine katkı sağlanabilecektir. Öğrenci seviyesine göre çeşitli atölye çalışmalarından, tarihçinin çalışma pratiğine kadar pek çok etkinliğin arşivlerde yapılabilmesi mümkündür.³² Birçok ülke arşivinin örgün eğitimi destekleyici çalışma yürüttüğü, ülkemizde de Devlet Arşivleri Başkanlığının bu kapsamda çeşitli faaliyetlerinin bulunduğu görülmektedir.³³

Devlet Arşivleri Başkanlığının eğitimle ilgili faaliyetlerinin bir kısmı sınıf içinde ya da okulda arşiv belgelerinin kullanımı kapsamında değerlendirilebilecek bir kısmı da okul dışı tarih öğretimi bağlamında arşive yapılabilecek öğrenci gezileri ya da arşiv ziyaretlerine ilişkindir. Devlet Arşivleri Başkanlığının eğitime ilişkin faaliyetleri incelendiğinde *Hazine-i Evrak Daimî Sergi Alanı*'na yapılan geziler ve *Kâğıt Restorasyonu ve Boyama Atölyesi*'nin okul dışı tarih öğretimi kapsamında değerlendirilebilecek etkinlikler olduğu görülmektedir.

Okul dışı tarih öğretimi kapsamında yapılacak arşiv gezileri öğrencileri birinci el kaynaklarla buluşturacak, belgelerin fiziki özellikleri ve içeriklerine ilişkin yapılacak etkinlik ya da atölye çalışmaları ile öğrencilerin tarihî bilgilerinin pekiştirilmesinin yanı sıra tarih metodolojisi pratiği ve tarih şuuru gibi alanlarda da direkt ya da örtük bir öğrenme söz konusu olacaktır. Öğrencinin aktif olacağı etkinlikler keyifli bir öğrenme sürecini beraberinde getirecek böylece ezberci tarih öğretiminin sıkıcılığından da bir nebze uzaklaşılacaktır. Bu yaklaşımdan hareketle, arşiv belgeleri ile yapılacak etkinliklerin olay örgüsünün kavranmasına ve geçmişin daha rahat tasvir edilmesine yardımcı olacağı, kavramların öğrenilmesini kolaylaştıracağı, gerçek ve yorumun ayrıştırılmasına katkı sağlayacağı, soyut unsurları somutlaştıracağı, motivasyonu arttırarak kalıcı öğrenmeye katkı sağlayacağı gibi faydaları bulunmaktadır.³⁴

Arşiv gezileri ve bu gezilerde öğrencilerle yapılacak öğretimsel etkinlikler, öğrencilerin örgün eğitimlerini destekleme ve pekiştirmenin ötesinde yeni bilgiler öğrenmesine katkı sağlayacak ve öğrenme motivasyonlarını arttıracaktır. Arşiv gezilerinde yapılacak etkinlikler ile öğrenciler birinci el kaynaklarla çalışma fırsatı bulacak; öğrenciler açısından kaynağı anlama ve içeriğine odaklanma ile başlayan kaynak kullanımı, tarihçi becerilerini geliştirerek kaynakların tenkidine kadar gelişebilecektir.³⁵ Öğrencilerin arşivde bulunan kaynaklar hakkındaki bilgileri

³² Julia Hendry, "Primary Sources in K-12 Education: Opportunities for Archives", *The American Archivist*, C. 70, Bahar 2007, s. 115-118; Peter Carini, "Archivists as Educators: Integrating Primary Sources into the Curriculum", *Journal of Archival Organization*, C. 7, No 1, 2009, s. 41- 50.

³³ Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 19-33; Devlet Arşivleri Başkanlığının faaliyetleri kurumun web sayfasında bulunan 'eğitim' başlığı altında görmek mümkündür. Bk. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Educations.aspx>

³⁴ Keskin, *Arşivlerin Eğitim ve Kültür Hizmetleri*, s. 79

³⁵ Tony McAleavy, "The Use of Sources in School History 1910-1998: A Critical Perspective", *Teaching History*, Sayı 91, Mayıs 1998, s. 11.

artacak, bu kaynakların değer ve potansiyel kullanımına ilişkin yeni fikirler geliştirebileceklerdir. Öğrencilerin arşiv gezilerindeki gözlemleri ve katılacakları her türlü etkinlik eğitim-arşiv etkileşimini geliştirecek ve Osborne'un bahsettiği okul temelli arşivcilik modelini destekleyecektir.³⁶

Arşiv gezileri ve burada yapılacak etkinliklerin temel faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Öğrencilerin ilgisini çeker,
- Geçmişle bağ kurmayı kolaylaştırır,
- Üst düzey düşünme becerilerine katkı sağlar,
- Değerler alanına katkı sağlar,
- Aktif öğrenmeyi kolaylaştırır,
- Estetik eğilimlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur,
- Etkili öğretmenlik uygulamalarına katkı sağlar.³⁷

Arşivde yapılacak etkinliklerde örgün öğretim sürecinde yer almayan ve öğrencilerin dikkatini çeken farklı konularla da karşılaşılabılır. Bu hususlar belgenin içeriğindeki yeni bilgiler olabileceği gibi belgenin fiziki niteliğine bağlı otantik yapısı ya da üzerindeki sanatsal- estetik unsurlar da olabilir.³⁸ Böylece arşiv gezileri eğitimci-arşivci katkısının ötesine geçerek multidisipliner bir içeriğe sahip olur ve sosyal bilimlerin ruhuna uygun bir şekilde öğrencilerin gözlemleme, araştırma, inceleme becerilerine katkı sağlanmış olur.

Okul dışı öğretim kapsamında arşive yapılacak geziler, arşivci-eğitimci etkileşimi ile detaylı bir şekilde planlandığında arşiv kaynaklarının kullanımına ilişkin olarak öğrenciler;

- Tarihsel bir kaynağa erişim becerilerini artıracaktır,
- Kaynağın geçmişe ilişkin sorulara ne ölçüde cevap verebildiğini ve tarihsel öğrenmeyi ne kadar teşvik ettiğini anlayabileceklerdir.
- Tarihsel kaynaklardan çıkarım yapabileceklerdir,
- Referans becerilerini geliştirecek; arşiv belgelerini kanıt olarak kullanabileceklerdir.
- Arşiv belgelerinin bir araştırmadaki önemini değerlendirebileceklerdir.
- Arşiv belgelerinin geçerliliği ve önemini değerlendirebilecek, diğer kaynaklarla karşılaştırabileceklerdir.
- Arşiv belgelerinin değerinin onun okunması/anlaşılması ve sorgulanması ile ilişkili olduğunu fark edeceklerdir,

³⁶ Osborne, "Archives in the Classroom", s. 23.

³⁷ Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 51.

³⁸ Ron Brooks, Mary Aris ve Irene Pery, *The Effective Teaching of History*, (Essex: Longman, 1993), s. 101.

- Arşiv belgelerinin bize sunduğu bilgilerin başka belgeler ya da kaynaklarla yanlışlanabilir olduğunu fark edeceklerdir.³⁹

Arşivlere yapılacak gezilerde resmi prosedürler ile ulaşım ve maliyet sorunlarının dışında arşiv belgelerinin kendisinden kaynaklanan zorluklar da bulunmaktadır.⁴⁰ Bu zorluklar, arşiv gezilerinin mutlaka eğitimci-arşivci iş birliği ile detaylı planlanması ve kullanılacak belgelerin önceden görülmesi ile aşılabilecektir.

Arşivde Yapılabilecek Örgün Eğitimi Destekleyici Etkinlikler

Arşivler araştırma-inceleme, belge temelli öğretim ve proje temelli öğretim gibi aktif öğrenme stratejilerinin uygulanabileceği ortamlardır. Öğrencilerin grup hâlinde ya da bireysel olarak arşive gelmeleri ve araştırma yapmaları, çeşitli öğrenme etkinlikleri yürütmeleri mümkündür. Ülkemizde Devlet Arşivleri Başkanlığının sunduğu hizmetleri de dikkate alarak okul dışı öğrenme ortamı olarak arşivlerde yapılabilecek etkinlikleri sergi alanı ziyareti, arttırılmış gerçeklik temelli etkinlikler, restorasyon ve boyama atölyesine katılmak, drama/canlandırma uygulamaları, belge okuma ve analizi temelli etkinlikler ile tartışma ve yazma etkinlikleri olarak sıralamak mümkündür. Arşivci eğitimci iş birliği içinde bu etkinlikleri çeşitlendirmek ve arttırmak mümkün ve gereklidir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken ana husus, yapılacak etkinliklerin tarih öğretim programında yer alan öğretim amaçlarına hizmet etmesidir.

Daimî Sergi Alanı Gezisi

Örgün öğretimde, okul dışı öğretim etkinliklerinin başında gezi-gözlem gelmektedir. Gezi-gözlem, bir yöntem/strateji olmanın ötesinde etkinlikler bütünü olarak değerlendirilmelidir. Zira gezi-gözlem örgün eğitimi destekleyen birçok öğretim yöntemi ve tekniğini kapsayabilecek, farklı disiplin ve ders içerikleri için kullanılacak geniş bir alanı ifade etmektedir. İyi planlandığında öğrencilerin aktif olduğu ve doğrudan bilgiye ulaşabileceği bir öğrenme ortamına dönüşen gezi- gözlemin faydalarının başında; öğrencilerin birincil kaynaklara ulaşması, birden fazla duyu organının aktive olması, çevreyi (buldukları şehir, yöre vb.) öğrenmeleri ve gerçek yaşamla bütünleşerek sosyalleşmeleri gibi hususları saymak mümkündür.⁴¹ Öğrenciler için keyifli zaman geçirilen bir süreç olmanın yanı sıra ilk elden tecrübeye imkân veren, okul- çevre ilişkisini geliştiren bir yapıya sahip olan gezi-gözlem ancak iyi bir planlama ve organizasyon ile faydalı olur.⁴² Arşivler de okul dışı tarih öğretimi bağlamında gezi yapılacak mekânlar arasında bulunur.

³⁹ Hillary Cooper, "Historical Thinking and Cognitive Development in the Teaching of History", *Teaching History* (Ed. Hilary Bourdillon), s. 101-122, (London: Open University, 1994), s. 128.

⁴⁰ Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 52.

⁴¹ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yay. 2017), s. 72-75.

⁴² Sandhya Coll, Richard Coll, David Treagust, "Making the Most of Out of School Visits: How Does the Teacher Prepare? Part I: Development of the Learner Integrated Field Trip Inventory", *International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education*, (26) 4, 2018. s. 2-3.

Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı iki yerleşkede⁴³ daimî sergi alanları bulunmaktadır. Bu alanlara yapılacak öğrenci gezileri okul dışı öğretim kapsamında arşivlere yönelik ilk eğitsel faaliyet olarak akla gelmektedir. Gezi öncesinde planlama yapılması ve müze ziyaretlerinde olduğu gibi sergi alanlarının gezilmesi sırasında takip edilecek notlar ve çalışma yapraklarının hazırlanması yapılacak etkinliği daha verimli hâle getirecektir. Öğretmenlerin sergi alanını önceden görmeleri, belgelerin hangi konularla ilişkilendirileceğini belirlemeleri faydalı olacaktır.

Daimî Sergi Alanı dışında genel olarak arşiv gezisi de planlamak mümkündür. Zira her arşivde daimî sergi alanı ya da müze alanı bulunmamaktadır. Bu durumda gidilecek arşivde hangi bölümlerin gezileceği, bu bölümlerde ne tür arşiv malzemesi ile karşılaşılacağı vb. hususlar önceden belirlenmelidir.⁴⁴

Arşiv gezileri öğrencilerin arşiv belgelerini görmelerinin yanında farklı konuları keşfetmelerine, yeni ilgi alanları oluşturmalarına katkı sağlayabilecek bir yapıya sahiptir. Arşivlerde araştırma salonlarının yanı sıra restorasyon ve saklama alanları gibi bölümler öğrencilerin dikkatini çekecek; otantik arşiv malzemesini görmek öğrencilerin tarih ve arşiv merakını olumlu yönde etkileyecektir.

Arttırılmış Gerçeklik Uygulamaları

Teknolojik araçlarla gerçekliğin zenginleştirilmesi ve pekiştirilmesi olarak tanımlayabileceğimiz arttırılmış gerçeklik (Augmented Reality/AR) son yıllarda hem tarih öğretiminde hem de diğer disiplinlerin öğretiminde kullanılan ve öğretimi destekleyen yaklaşımlar arasında yer almaktadır.⁴⁵ Diğer taraftan başta müzeler olmak üzere kültürel miras unsurların tanıtımı ve yeni nesillere aktarılmasında da arttırılmış gerçeklik uygulamalarının kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır.⁴⁶ Literatürde arttırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrencilerin öğrenme motivasyonunu arttırmanın yanı sıra bilişsel ve duyuşsal becerileri olumlu yönde etkilediği, öğrencilerin başarı puanlarının arttırdığı ve öğrenilen bilgilerin uzun dönem belleğe atılarak daha fazla muhafaza edildiği belirtilmektedir.⁴⁷ QR kod okuma ve GPS (Global Positioning System) gibi yardımcı uygulamaların aracılığı ile arşivlerde arttırılmış gerçeklik uygulamalarının yapılabilmesi mümkündür. Mevcut durumda Devlet Arşivleri Başkanlığının İstanbul yerleşkesinde, Daimî Sergi Alanı girişinde yer alan ve arşiv belgelerinin oluşumunun minyatürler üzerinden anlatıldığı bölümde QR kodun okutulması suretiyle minyatürler hakkında detaylı bilgilere hızlı

⁴³ İstanbul'da: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Külliyesi, İmrahor Cad. Sadabad Mevkii Kâğıthane/İSTANBUL ve Ankara'da: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Gayret Mahallesi 95. Sokak No:3 06170 Yenimahalle/ANKARA.

⁴⁴ Türkmen, *Tarih Öğretmenlerinin Okul Dışı Tarih Öğretimi Algıları ve Görüşleri*, s. 12.

⁴⁵ Jennifer Challenor ve M.A. Minhua, "A Review of Augmented Reality for History Education and Haritage Visualisation", *Multimodel Technologies and Interaction*, sayı 3, 2009, s. 2-6.

⁴⁶ Mafkereseb Bekele, R. Pierdicca, E. Frontoni, E. S. Melinverni ve J. A. Gain, J. "A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage", *Journal on Computing and Cultural Heritage*, II (2), 2018, s. 1-36.

⁴⁷ Challenor ve Minhua, "A Review of Augmented Reality for History Education and Haritage Visualisation", s. 16.

ve kolay bir şekilde erişilebilmektedir. Artırılmış gerçekliğe ilişkin bu uygulamanın eğitimci- arşivci iş birliği ile ilerletilerek Daimî Sergi Alanında yer alan diğer belge ve nesnelerin hikayesi ve detaylarına ilişkin ekstra bilgiler verilmesi, görülen belge/nesneye ilişkin tarih öğretim müfredatıyla ilişkilendirilerek tarih öğretimi-ne direkt katkı sağlanması mümkündür.

Kâğıt Restorasyonu ve Boyama Atölyesi

Arşivlerde tarih ve sosyal bilimler eğitimini destekleyici belli tema ve konulara ilişkin atölye çalışmaları yapmak mümkündür.⁴⁸ Bu tür çalışmalar öğrencilerin aktif olarak katılım sağlayacağı çalışmalar olacağından tüm duyuların işe koşacağı ve üst düzey öğrenmenin gerçekleşeceği çalışmalar olacaktır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesinde bu bağlamda öğrencilere yönelik bir atölye çalışması yapılmaktadır.⁴⁹ Kültürel miras duyarlılığının yanı sıra öğrencilerin geçmişe ve tarihe ilgisinin arttırılmasının amaçlandığı etkinlik iki temel bölümden oluşturulmuş olup örnek teşkil etmektedir. Kâğıt restorasyonu bölümünde kâğıdın kültürel miras açısından önemine odaklanılmakta, belgelerin bozulma nedenleri, nasıl korunabileceği, kâğıdın dokusu vb. hususlar öğrencilere anlatılmakta, belge restorasyonunda kullanılan yöntemler ve restorasyonun incelikleri uygulamalı olarak gösterilmektedir. Atölye kapsamındaki boyama ve çizim bölümünde ise doğal boyaların yapımı uygulamalı olarak gösterilmekte, çeşitli bitkilerden elde edilen renkler ve kâğıtların nasıl boyandığı ele alınarak öğrencilere kalem işi tuğra çizimi yaptırılmaktadır. Arşivci- eğitimci iş birliği ile bu etkinliklerin geliştirilerek daha verimli hâle getirilebilmesi ve çeşitlendirilerek arttırılması mümkündür. Öğretmenlerin kendi tecrübeleri ve öğretim programı farkındalıkları yeni öneriler getirebilmelerine ve ekinliklerin çeşitlendirilmesine kapı aralayacaktır.

Drama/Canlandırma uygulamaları

Arşiv gezilerinde yapılabilecek diğer bir etkinlik drama/canlandırma uygulamalarıdır. Drama ve canlandırma uygulamalarında öğrenciler, oynayacakları rol ve bu role ilişkin olay ve faillere ilişkin bilgi edinirler. Öğrencilerin aktif olduğu bu etkinlikler bir taraftan tarih öğrenmeye karşı olumlu bir tutum geliştirmeye katkı sağlarken diğer taraftan da üst düzey düşünme becerilerini geliştirecektir. Bu nedenle tarih öğretiminde öğrenci merkezli ve etkili yöntemler arasında sayılmaktadır.⁵⁰ Tarihsel gerçeklik ve durumları belirli bir süre içinde orijinaline yakın bir şekilde yaşamayı amaçlayan drama ve canlandırma uygulamalarının ilişkili mekânlarda yapılmasının faydaları literatürde bulunmaktadır.⁵¹

⁴⁸ Kanada arşivinde kürk ticaretine ilişkin yapılan atölye çalışması için bakınız: https://www.archives.gov.on.ca/en/education/workshops_onsite.aspx.

⁴⁹ Bk: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/SecedWorkshop.aspx>

⁵⁰ S. Gulin Karabag ve Okan Aydoğan, "The Effect of History Teaching Supported by Dramatization Technique on Students Achievement and Permanence Level" *Asian Journal of Education and Training*, 7(1); 2021, s. 36-45

⁵¹ Neval Akça Berk, "Tarihsel Canlandırmanın Tanımı, Sınıflandırılma Çabası, Tarih Eğitimi ile Olan İlişkisi", *Turkish Studies*, 7/3, 2012, s. 75-95.

Arşiv gezilerinde basit içerikli yaratıcı drama uygulamaları yapılabileceği gibi önceden hazırlanılarak uzun ve kapsamlı oyunlar da yapmak mümkündür. Hafıza-i Saltanat Tiyatrosu örneğinde görüldüğü üzere drama/canlandırma uygulamaları ile öğrencilerin tarih konularına ilgisini çekmek ve kültürel mirasın aktarımına katkı sağlanacağı gibi öğrencilerin yeni öğrenmeler gerçekleştirmeleri veya tarih bilgilerini pekiştirmeleri de mümkün olacaktır. Önceden hazırlanmak suretiyle arşiv gezilerinde bu tür uygulamalar yapmak hem arşiv ziyaretini daha faydalı hâle getirecek hem de okulda işlenen konular ve öğretim amaçları ile arşiv ziyaretini ilişkilendirmek kolaylaşacaktır.

Belge Okuma ve Analizi

Arşivler tarihe ışık tutan belgelerin muhafaza edildiği mekânlardır. Dolayısıyla arşivlerde yapılabilecek etkinliklerden biri doğal olarak belge okuma ve analizidir. Doküman analizi yönteminin uygulanması ile bu etkinliği yürütmek mümkündür. Diğer etkinliklerde olduğu gibi önceden planlama yapmak, hangi belgenin/belgelerin okunacağını tespit etmek faydalı olacaktır. Okunacak belgenin dili, yazı şekli farklı olacağından nelere dikkat çekileceği; öğrencilerin hangi kısımlarda zorluk yaşayabilecekleri vb. hususların önceden belirlenmesi gerekir. Belge okuma analizi gruplar hâlinde yapılabileceği gibi bireysel çalışma olarak da yaptırılabilir.

Belge okuma ve analizi ele alınan belgenin tanımlanması, taşıdığı bilginin çözümlenmesi, ders kapsamında işlenen konu ile ilişkilendirilerek çıkarımda bulunulması süreçlerini kapsar. Belgenin tanımlanması aşamasında belgenin ne zaman, kim tarafından, ne amaçla oluşturulduğu; fiziksel özelliklerinin neler olduğu, yer bilgisi vb. hususlar tespit edilir. Bu uygulama, tarih araştırmalarında dış tenkit olarak adlandırılan sürece karşılık gelir. Belge içeriğinin analizi ise eldeki belgenin taşıdığı bilginin sorgulanması sürecidir. Belge bize ne söylüyor/gösteriyor sorusu bu işleyişteki temel sorudur. Bunun yanı sıra belgedeki kavramlar, hitap ve hüküm cümleleri, istatistiki bilgiler ya da görsel içerik söz konusu (harita, çizim, fotoğraf, video vs.) ise görsele ilişkin hususlar belgenin analizinde odaklanılabilecek unsurlardır. Bu süreç doküman analizinin esasını teşkil eder.⁵² Literatürde doküman analizi bağlamında oluşturulmuş standart formlara rastlamak mümkündür.⁵³

Tartışma

Arşiv ziyaretlerinde öğrencilerle tartışma etkinlikleri de yapılabilir. Grup çalışmalarında yapılabilecek temel etkinliklerden biri olan tartışma arşiv ziyaretlerinde verimli bir şekilde kullanılabilir. Tartışmanın konusu tarih derslerinde işlenen konulara ilişkin olabileceği gibi, kültürel mirasın korunması, yazının önemi vb. tarih bilincini pekiştirecek genel konularda da olabilir. Bunun yanı sıra arşivde

⁵² Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 60

⁵³ Örnek için bk: Drake ve Nelson, *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, s. 149-150; John Nichol, *Teaching History At Key Stage 3* (Teaching and Learning), Cris Kington Publishing, Cambridge 1995, s. 34-35; ABD Millî Arşivi'nin doküman analizi için hazırladığı çalışma yapraklarını görmek için bk: <https://www.archives.gov/education/lessons/worksheets>

incelenen bir belge ya da karşılaşılan bir durum hakkında da tartışma yapılabilir. Tartışma her ortam ve konuda yapılabilecek bir etkinlik olsa da yönetilmesi ve verimliliğinin artırılması zordur.⁵⁴ Bunu sağlamak için öğretmenin planlama yapması ve tartışmanın sınırlarını iyi belirlemesi gerekir.

Tartışma, doküman incelemesi gibi müstakil bir etkinlik olarak tasarlanabileceği gibi etkinlikler içerisinde kısa süreli olarak da kullanılabilir. Tartışma, sorgulayıcı, araştırmacı öğrenmenin olmazsa olmazı diyebileceğimiz bir öğretim yöntemi olup, eleştirel düşünen bireylerin yetişmesi ve vatandaşlık eğitimi bağlamında kritik bir öneme sahiptir. Arşiv ziyaretlerinde karşılaştırmalar yapmak, karşılaşılan arşiv belgelerini sorgulama ve önceki bilgilerle yeni bilgileri kıyaslamak gibi birçok durumda tartışma yöntemini kullanmak mümkündür. Geçmiş ve günümüz arasında yapılacak tüm karşılaştırmalar tartışma yönteminin kullanılması ile yapılabilir ve bu tartışmalar öğrencilerin değişim ve sürekliliği anlama becerilerine katkı sağlar. Yöntem, öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar barındırır.

Yazma Etkinlikleri

Arşiv gezilerinde öğrencilere yazma etkinlikleri yaptırılabilir. Temel dil becerilerinden biri olan yazma becerisi aynı zamanda öğrencilerin en çok zorlandıkları becerilerinden biri olarak belirtilmektedir. Diğer taraftan tarih derslerinde öğrencilerin daha çok kronolojik ve kısa metinler oluşturdukları, neden sonuç ilişkilerini ihmal ettikleri ve öğrencilerin kendi yorumlarını geliştirebilmeleri için yazma etkinliklerinin artırılması gerektiği belirtilmektedir.⁵⁵

Arşivde yapılacak etkinlikler, deneyimlenen durumlar ya da incelenen belgeye ilişkin yazma etkinlikleri öğrencilerin yazma becerilerinin geliştirmenin yanı sıra öğrenmeyi pekiştirerek daha kalıcı hâle getirecektir. Arşiv gezilerinde öğrenciler daha önce bilmedikleri yeni kelimelerle karşılaşacağından bu kelimeleri yazma etkinliklerinde kullanmaları öğrencilerin dil becerilerini de geliştirecektir. Yazma etkinlikleri ile öğrenciler oluşturacakları metinlerde tarihsel karakterlere ve olaylara yer verirken kendi bakış açılarını da metne yansıtacak ve kendi yazım stillerini ortaya koyacaklardır. Böylece, test odaklı günümüz örgün eğitiminde ihmal edilen yazma becerilerini de geliştirebileceklerdir.

Tarih derslerinde olduğu gibi arşiv gezilerinde farklı yöntem ve teknikler kullanmak mümkündür. Hangi etkinlik ve yöntemin kullanılacağı öğretmenin eğitime, öğrencilerin seviyesi ve hazırbulunuşluk durumlarına göre değişecektir. Yukarıda belirtilen etkinliklerin etkin ve verimli olabilmesi için çalışma yaprakları ile desteklenmesi faydalı olacaktır. Çalışma yaprakları etkinliklerin işleyişini kolaylaştıran unsurlardan biri olup etkinliğin daha önce tasarlandığının da

⁵⁴ Walter C. Parker ve Diana Hess, "Teaching with and for Discussion", *Teaching and Teacher Education*, Sayı 17, 2001, s. 273-274.

⁵⁵ Ayten Kiriş, *Tarih Eğitimi ve Tarihçilik Mesleği: Lise Tarih Derslerinde Yazma Becerilerinin Kullanılması ve Geliştirilmesi*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2009, s. 2-3.

göstergesidirler. Arşive yapılacak gezilerde de planlanan etkinliklere göre çalışma yaprakları hazırlamak yararlı olacaktır. Hazırlanan çalışma yaprakları bir kavramın öğretimine odaklanabileceği gibi gezinin bütününe ilişkin de olabilir. Önemli olan etkinliğe odaklanmayı sağlayarak öğrencilerin bilgi ve becerilerini arttırmaktır. Öğrenciler tek tip içeriğe sahip çalışma yapraklarını sıkıcı bulacağından içeriğin çeşitlendirilmesi faydalı olacaktır.⁵⁶ Çalışma yaprakları, hazırlanma amacına göre etkinlik öncesinde, etkinlik sürecinde ya da etkinlik sonunda kullanılabilirler. Bu tamamen yapılacak etkinliklerin nasıl yapılandırıldığına bağlıdır. Bir etkinlikte birden çok çalışma yaprağı kullanmak da mümkündür.

Sonuç

Teknolojik dönüşüm ve tüketimin hızlandığı günümüz dünyasında eğitim de değişimden etkilenmekte, geleneksel öğretim kurumları olan okullar öğrencilerin ilgisini çekmekte yetersiz kalmaktadır. Okul dışı tarih öğretimi, öğrencilerin ilgisini çekebilme kapasitesine sahip örgün öğretimi destekleyici unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretimsel etkinliklerle örgün öğretimi destekleyecek okul dışı tarih öğretimi kapsamında değerlendirilebilecek mekânlardan biri de arşivlerdir.

Arşivlerin temel eğitim işlevi araştırmacıların, öğretmen ve öğrencilerin belgeye erişimini sağlamaktır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu işlevler genişleyerek zenginleşmiş, sergi alanlarından atölye çalışmalarına örgün eğitimi destekleyici birçok çalışma arşivlerde yapılır hâle gelmiştir. Ülkemizde de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bu bağlamda çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Öğrencilerin okul dışı tarih öğretimi kapsamında arşive gelmeleri ve başkanlığın bu faaliyetlerine katılmaları hem öğrencilerin tarihi olan ilgilerini arttırarak yeni bilgiler öğrenmelerine katkı sağlayacak hem de arşivin eğitsel işlevlerinin geliştirilmesi bağlamında yeni kapılar aralanmasına vesile olacaktır.

Okul dışı tarih öğretimi kapsamında öğrencilerin arşive getirilmesi ile öğrencilerin arşivi tanınması, tarihsel belge ile karşılaşması mümkün olur. Öğrencilerin tarihçilerin çalışma ortamlarından birini görmeleri, tarihin kaynakları arasında yer alan arşiv belgeleri ile çalışmalarını onlar için eşsiz ve unutamayacakları bir deneyim olacaktır. Son kertede otantik malzemenin cazibesi öğretimi destekleyici etkinlikler ile beslenirse kalıcı öğrenmenin kapısı aralanacak, bilişsel ve duyuşsal alanda öğrencilerin gelişmesine katkı sağlanacaktır.

Arşivlerin eğitim işlevleri incelendiğinde kanıt temelli öğretim bağlamında birçok arşivin eğitimi destekleyici materyal hazırladığı, tematik belge setlerinin oluşturulduğu, çeşitli atölye çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Okul dışı öğretim kapsamında arşivin mekân olarak kullanılması durumunda ise arşivlerde bulunan müze ya da sergi alanlarında yapılacak etkinlikler başta olmak üzere arttırılmış gerçeklik uygulamaları, atölye çalışmaları, drama/canlandırma uygulamaları,

⁵⁶ Tokdemir ve Akkoç, *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, s. 62.

belge okuma ve analizi, yazma ve tartışma etkinlikleri gibi faaliyetlerin öğretimi destekleyici, öğrenciyi motive edici aktiviteler olduğu görülmektedir.

Bu anlamda yapılan çalışmaların arttırılarak geliştirilmesi ve okul–arşiv iş birliğinin arttırılması hem öğrencilerin hem de arşivlerin gelişimi anlamında yararlı olacaktır. Mevcut faaliyetlerin tarih öğretmenleri ile diğer eğitimcilere duyurulması okul dışı öğretim kapsamında MEB tarafından bir farkındalık yaratılması arşiv için bir gerekliliktir. Okul-arşiv iş birliği ile yapılacak çalışmalarla tarih öğretimini destekleyici belge temelli eğitim setlerinin hazırlanması, öğrencilere yönelik belge sergilerinin düzenlenmesi gibi hususlarla bu farkındalık oluşturulabilecektir. Arşivde eğitim faaliyetlerine ilişkin kurulacak bir birim ile hem bu farkındalığı sağlayacak faaliyetler organize edilebilecek hem de tarih öğretmenlerinin önerileri ve geri bildirimleri üzerinden daha işlevsel bir arşiv eğitim iş birliği sağlanacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Archives, which are considered one of the most important elements of cultural heritage, are seen as one of the indispensable institutions for nations to define and prove their cultural identities. The need to accumulate and look back on religious, legal, financial, diplomatic and bureaucratic matters necessitated the preservation of records, and thus primitive archives emerged. With the development of state organizations, the number of records kept increased and archives developed in parallel with this process. After the French Revolution (1789), the past gained importance in the process of self-definition of nations, and this situation positively affected both the science of history and the institutionalization of archives. With this change, cultural functions were added to the administrative-legal functions of the archive. In the 20th century, archives gained their educational function through activities supporting history teaching, especially in higher education.

One of the primary educational functions of archives is to provide first-hand resources to teachers and students. In addition, educational content to be produced, auxiliary materials based on archive documents, spaces such as museums or exhibition areas created in archives, as well as workshops for students or teachers have become one of the core businesses of modern archiving. With the 20th century, the educational functions of the archive increased in the digital transformation process, and with the transfer of these educational functions to the web environment, the archivist-educator interaction has developed positively. The development of archivist-educator collaboration helps students acquire historian skills, while expanding the service and impact areas of archives.

It is possible to talk about three aspects of value for archive documents. These can be listed as archival value, historical value and educational value. The potential of archive documents to be an educational material in history education or to be a component of activities supporting history education determines the educational value of the documents. In the context of history education, the use of archive documents in history teaching is a necessity in terms of education science. Because in order to provide students with skills called historical thinking skills or methodological skills, it is necessary to introduce students to first-hand sources and to ensure that students work on these sources.

Out-of-school education, which is defined as activities carried out outside the classroom and school for efficient learning and teaching, can also be defined as activities carried out in out-of-school places with the aim of increasing the knowledge and skills of students and contributing to their personal development by realizing various values. Out-of-school learning should be seen as a powerful tool to support learning rather than a goal. A well-organized out-of-school learning activity will either reinforce what is learned at school by supporting formal education or will create a strong learning motivation by arousing interest and curiosity.

One of the most important environments that can be evaluated in out-of-school history teaching is archives. Since archives have the opportunity to provide materials for teachers and students with their cultural, intellectual and historical content, visits to the archives within the scope of out-of-school educational activities can contribute to the cognitive and emotional development of students. Depending on the student level, many activities can be carried out in the archives, from various workshops to the working practice of the historian. It is seen that many countries' archives carry out work to support formal education, and in Türkiye, the Directorate of State Archives has various activities within this scope.

While some of the educational activities of the Directorate of State Archives can be evaluated within the scope of the use of archive documents in the classroom or at school, some of them are related to student trips or archive visits that can be made to the archive in the context of history teaching out of school. When the educational activities of the Directorate of State Archives are examined, it is seen that the trips to the Permanent Exhibition Area and the Paper Restoration and Painting Workshop are activities that can be evaluated within the scope of out-of-school history education.

Archive trips and educational activities to be carried out with students during these trips will contribute to students learning new information beyond supporting and reinforcing their formal education and will increase their motivation to learn. Students will have the opportunity to work with first-hand sources through activities to be carried out during archive visits; source use, which starts with understanding the source and focusing on its content, will develop their historian skills and progress to criticism of the sources.

Archives are environments where active learning strategies such as research-examination, document-based teaching and project-based teaching can be applied. It is possible for students to come to the archive individually or in groups to do research, and carry out various learning activities. Considering the services provided by the Directorate of State Archives in our country, it is possible to list the activities that can be done in the archives as an out-of-school learning environment as visiting the exhibition area, augmented reality-based activities, attending restoration and painting workshops, drama/animation practices, document analysis-based activities, discussion activities and writing activities. It is possible and necessary to diversify and increase these activities in cooperation with archivists and educators. The point to be considered in this process is that the activities to be carried out serve the educational purposes included in the history curriculum.

Kaynakça

- Barton, Keith C.: "Primary Sources in History: Breaking Through the Myths", *Phi Delta Kappan*, C. 86, No 10. Haziran 2005, s. 745-753.
- Bekele, Mafkereseb, R. Pierdicca, E. Frontoni, E.S. Melinverni ve J. A. Gain: J. "A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage", *Journal on Computing and Cultural Heritage*, 11 (2), 2018, s. 1-36.
- Berk, Neval Akça: "Tarihsel Canlandırmanın Tanımı, Sınıflandırılma Çabası, Tarih Eğitimi ile Olan İlişkisi", *Turkish Studies*, 7/3, 2012, s. 75-95.
- Binark, İsmet: "Turkish Archival Studies", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 9/ 3, 1995, s. 258-264.
- Brooks, Ron, Mary Aris ve Irene Pery: *The Effective Teaching of History*, Longman,, Essex 1993.
- Carini, Peter: "Archivists as Educators: Integrating Primary Sources into the Curriculum", *Journal of Archival Organization*, C. 7, No 1, 2009, s. 41-50.
- Challenor, Jennifer ve Minhua Ma: "A Review of Augmented Reality for History Education and Heritage Visualisation", *Multimodel Technologies and Interaction*, S. 3, 2009.
- Coll, Sandhya, Richard Coll, David Treagust: "Making the Most of Out of School Visits: How Does the Teacher Prepare? Part I: Development of the Learner Integrated Field Trip Inventory", *International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education*, (26) 4, 2018, s. 20-29.
- Cooper, Hillary: "Historical Thinking and Cognitive Development in the Teaching of History", *Teaching History* (Ed. Hilary Bourdillon), Open University, London, 1994, s. 101-122,
- Department for Education and skills (DfES), *Learning Outside the Classroom Manifesto*. Nottingham, UK: DfES Publications, 2006.
- Doğan, Yasin: *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanımı*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2007.
- Drake, Frederic D, ve L. R. Nelson: *Engagement in Teaching History Theory and Practices for Middle and Secondary Teachers*, New Jersey: Parson Education 2005.
- Fines, John: "Evidence the basis of the Discipline?", *Teaching History* (ed: Hillary Bourdillon), London: Routledge, 1994, s. 122-126.
- Hendry, Julia: "Primary sources in K-12 education: Opportunities for archives", *The American Archivist*, C. 70, Bahar 2007, s. 114-129.
- Holmes, Oliver Wendell: "History and Theory of Archival Practice", *University Archives* (Papers presented at an institute conducted by the University of Illinois Graduate School of Library Science, November 1-4, 1964, 11th ser.), s. 1-21.
- Karabağ, S. Gulin ve Okan Aydoğan: "The Effect of History Teaching Supported by Dramatization Technique on Students Achievement and Permanence Level", *Asian Journal of Education and Training*, 7(1), 2021, s. 36-45.
- Keskin, İshak: "Yapılandırmacı Öğretim Bakımından Arşiv Kaynaklarının Önemi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (5), 2013, s. 1-29.
- Keskin, İshak: *Arşivlerin Eğitim ve Kültür Hizmetleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- Kiriş, Ayten: *Tarih Eğitimi ve Tarihcilik Mesleği: Lise Tarih Derslerinde Yazma Becerilerinin Kullanılması ve Geliştirilmesi*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Küçükahmet, Leyla: *Öğretim İlke ve Yöntemleri* Ankara: Nobel Yay. 2017.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: *Tarih Araştırmalarında Usûl*, 2. Basım İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1991.
- McAleavy, Tony: "The Use of Sources in School History 1910-1998: A Critical Perspective", *Teaching History*, Sayı, 91, Mayıs 1998, s. 10-13, 15-16.
- MEB, *Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı*, 2023.

- MEB, *Tarih Öğretmenliği Özel Alan Yeterlilikleri*, (2011) http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13160709_TARYH.pdf
- MEB, *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlilikleri*, (2017). http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf
- Nichol, Jon: *Teaching History At Key Stage 3* (Teaching and Learning), Cambridge: Chris Kington Publishing, 1995.
- Osborne, Ken: "Archives in the Classroom", *Archivaria*, No 23 (Kış 1986-87), s. 16-40.
- Parker, Walter C. ve Diana Hess: Teaching with and for Discussion, *Teaching and Teacher Education*, sayı 17, 2001, s. 273-289.
- Resmî Gazete*, Arşivlerden Yararlanma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2 Ekim 2021 Sayı 31616.
- Rukancı, Fatih, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar: *Arşiv ve Arşivcilik Kuram, Strateji ve Uygulamalar*, İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Rukancı, Fatih, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar: *Bellek Yönetimi Arşivsel Dönüşüm ve Paradigma*, İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Rukancı, Fatih, Hakan Anameriç ve Alparslan Başar: *Arşiv Terimleri*, İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Stradling, Robert, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, çev: Ayfer Ünal, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Şimşek, Ahmet ve Selahattin Kaymakcı: "Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretiminin Amacı ve Kapsamı", *Okul Dışı Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ed. A Şimşek ve S. Kaymakcı, Ankara: Pegem A yay. 2015, s. 1-13.
- Togan, A. Zeki Velidi: *Tarihte Usûl*, 4. Basım, Enderun Kitabevi, 1985.
- Tokdemir, Muhammet Ahmet ve Alim Baki Akkoç: *Arşiv Belgeleri ile Tarih Öğretimi*, İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Türkmen, Sıdika Fulya, *Tarih Öğretmenlerinin Okul Dışı Tarih Öğretimi Alguları ve Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.
- Ünal, Uğur, *Arşivciliğimizin Yüz Yılı 1846-1945*, Ankara: TTK, 2023.

Elektronik Kaynaklar

https://www.archives.gov.on.ca/en/education/workshops_onsite.aspx

<https://www.archives.gov/education/lessons/worksheets>

<https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/SecedWorkshop.aspx>

[www.sozluk.com.tr /arşiv](http://www.sozluk.com.tr/arşiv) [erişim tarihi 10.07.2024].